

Els corrents ideològics en el «Canigó» de Verdaguer

RICARD TORRENTS

El procés de creació de *Canigó*, el segon poema èpic major de Verdaguer, durà uns cinc anys, de l'estiu de 1880 a la tardor de 1885. Les primeres dates que el documenten en la correspondència i en els primers esborranys són de setembre de 1880, i l'aparició del poema a les llibreries tingué lloc a l'entorn del Nadal de 1885, tot i que la data del peu de l'edició és el 1886 i amb aquest any ha passat a les cronologies de l'obra del poeta¹.

Aquest procés relativament curt, si el comparem amb el de *L'Atlàntida*, que durà gairebé una vintena d'anys, tampoc no sofrí, a diferència del d'aquesta, discontinuïtats ni replantejaments estructurals. Els manuscrits manifesten que el poeta partí de bon començament d'un pla narratiu força travat a l'entorn de la llegenda heroico-popular del comte de Cerdanya Guifré i del seu nebot Gentil, cavaller fadat, i que, com en un retaule que va engalant escenes a l'escena central, hi incorporà els episodis col·laterals d'història, de llegenda, de paisatge i de fantasia que donen al conjunt un aspecte de bigarrat poemari, però que mirat de prop conserva una unitat ben harmònica.

La gènesi del poema

En el primer col·loqui sobre Verdaguer celebrat l'abril d'enguany a Vic vaig presentar una contribució a l'estudi de la gènesi del poema en

Jacint Verdaguer i el canonge Colléll a la porta del Santuari de la Mare de Déu del Mont, el mes de setembre de 1884.

aquests termes: a) Durant els anys 79-80-81 Verdaguier va treballar en els dos llibres del cicle montserratí, *Cançons de Montserrat* i *Llegenda de Montserrat*, alhora que paral·lelament el seu amic i col·laborador Collell donava la primera forma al seu pensament polític en l'assaig *Lo Catalanisme. Què és i què deu-ria ser* (1880). b) Respirant el clima del Mil·lenari de Montserrat i de les idees patriòtico-religioses sobre la restauració de l'Església i de Catalunya que dominaven entre els catalanistes del grup al qual ell prestava veu literària, Verdaguier conegué durant aquells dos estius de 1879 i 1880² la muntanya del Canigó, les terres catalanes que l'envolten i la gent que les habitava. c) La primera visió de les ruïnes dels monestirs canigonencs, Sant Miquel de Cuixà i Sant Martí de Canigó, li inspirà una meditació d'estil romàntic sobre la caducitat de les obres humanes i una elegia sobre el passat gloriós de la Catalunya medieval, posada en boca d'*Els dos campanars*. d) Però "el pla s'engrandí", diu el poeta, i estirant el fil de la llegenda del comte de Rià, Guifré de Cerdanya, fundador de Sant Martí, concebé el llarg poema sobre aquella muntanya i les seves llegendes. e) En un tercer moment l'escenari geogràfic s'estengué a tot el Pirineu; llavors el poeta, per tal de documentar-se, el recorregué, doblat d'excursionista, en tres llargues expedicions dels estius de 1881, 82 i 83. f) El darrer engrandiment del poema tingué lloc quan el poeta hi incorporà l'abat Oliba fent-lo protagonista del plantament de la creu al cim del Canigó, símbol de la victòria damunt els infidels i damunt el regne demoníac de les fades, i fent-lo arquitecte del monestir de Ripoll. g) L'al·legorització del poema culminava dedicant el cant desè, *Oliba*, al bisbe de Vic, Morgades, restaurador de l'Església i de la Pàtria catalanes, en ocasió d'haver recuperat, a la darrereria d'aquell mateix any 1885 en què el poeta enllestia *Canigó*, la titularitat i la propietat del monestir de Ripoll per a la mitra vigatana, és a dir catalana, i d'haver-ne emprès la restauració³.

Les influències exteriors

Si aquest fou en síntesi el procés intern de *Canigó* en la ment del poeta, el present treball es proposa d'assenyalar en primer lloc la inter-

acció d'uns factors exteriors al procés però influents i en algun cas determinants: els personatges o grups de personatges, escriptors, erudits, polítics, que d'una manera directa informaren, assessoraren o fins i tot inspiraren el poeta durant la confecció del poema; i en segon lloc el grup d'intel·lectuals "gironins" amb qui mantingué contactes estrets en aquells anys.

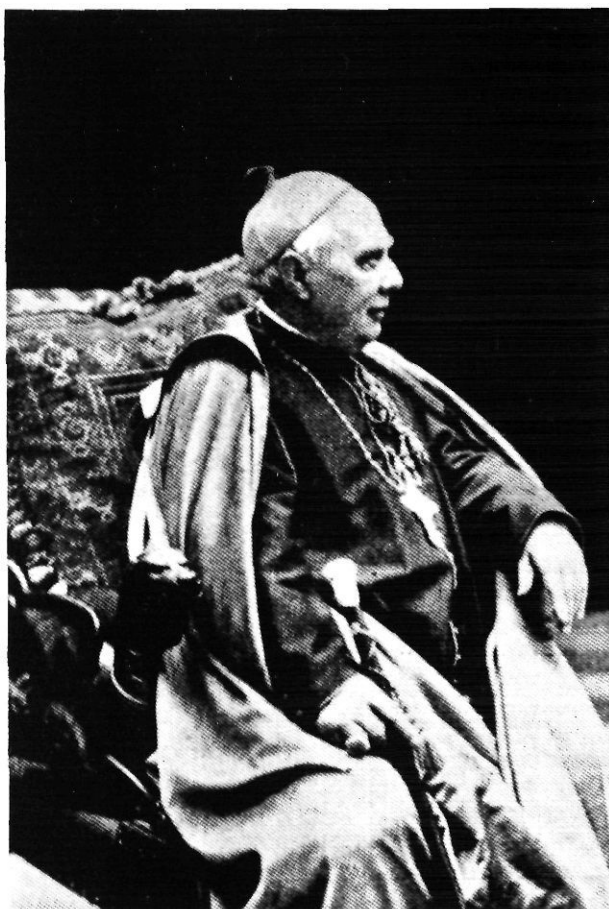
Un tret característic de la carrera de Verdaguier com a escriptor és haver aconseguit que en moments decisius una bona part de la *intelligentsia* del país conegués l'obra en què treballava i que, aquesta, despertés expectació. Assenyalaré tres moments d'aquests: el primer fou de Vic estant, quan, conegut només dels companys del Seminari i del "Círcol Literari", decidí de concursar als Jocs Florals de Barcelona (1865), però abans féu arribar a Milà i Fontanals, per tal de demanar-li consell, la seva primera provatura en el terreny de la poesia èpica, *Dos màrtirs de ma pàtria o sia Llucià i Marcia*.

A partir del triomf als Jocs, mantingué la gent de lletres pendent de la seva obra futura, en especial Marià Aguiló, que el veié emergir en-

mig de matolls "de molta fulla i fusta albenca, com un plançó de roure de l'alta muntanya", i Frederic Mistral, el qual es permeté de profetitzar-li la immortalitat.

El segon moment fou el de *L'Atlàntida*. La presentació del poema als Jocs Florals de 1868 significà un fracàs, car el jurat el considerà un poema precipitat i prematur, però alhora generà una expectativa que es mantingué viva fins que l'hi premiaren. Es publicà el 1877, amb un èxit clamorós i en gran part acrític, ja que els uns no el llegiren, com lamentava un crític, i els altres el llegiren amb el partit pres de la fama que l'envoltava, però durant aquells anys Verdaguier havia mantingut viu l'interès de la gent de lletres amb consultes i lectures.

El tercer moment fou el de *Canigó*. Quan el setembre de 1880 el poeta comunicava en carta al seu amic Collell que havia començat de treballar "en mon somni nou", o sigui *Canigó*, li demanava també: "guardar-me'n lo secret"; però ni Verdaguier mateix guardà discreció ni devia pensar que la guardés Collell. Al cap de pocs dies, en efecte, Marià Aguiló ja ho comunicava a Tomàs Forteza, i, a partir d'aquell

El Dr. Josep Morgadas i Gili, bisbe de Vic.

moment, se n'assabentaren molts escriptors. El fet esdevingué públic quan pel juny de 1883, dos anys i mig abans que aparegués *Canigó*, Collell en llegí passatges diversos a la festa literària que a Banyuls congregà escriptors de les dues bandes o públiques es repetiren en algunes localitats i de 1883 a 1885 "La Veu del Montserrat" informà sovint els lectors de les tasques literàries de Verdaguer i de les seves expedicions pirinenques ⁴.

El cas de Verdaguer no era pas únic —i en la vida literària dels darrers cent anys ha esdevingut habitual entre molts escriptors l'anunci anticipat de llurs obres—, però el seu fou potser el primer cas d'un escriptor català en què es produí d'una manera més pública, gairebé planificada, la interacció d'un escriptor i el seu públic.

Sens dubte, el primer nucli de literats i d'intel.lectuals que assistí com a públic expectant a la gestació de *Canigó* fou el del Rosselló. Cal tenir en compte que el poema nasqué literalment dels estímuls que el poeta rebé d'aquelles terres catalanes de França. Les visità tres

vegades consecutives els anys 1879, 1880 i 1881, decisius en la història de la gènesi de l'epos canigonenc, i hi tornà dues vegades l'any 1883. En aquelles visites llargues i documentades Verdaguer contactà pràcticament la totalitat dels intel.lectuals rossellonesos, amb alguns dels quals sempre més mantingué amistat i correspondència. La dedicatòria del poema *Als catalans de França* seria el reconeixement del deute que el poeta havia contret envers ells.

A les terres gironines

No és estrany, doncs, que quan a l'estiu de 1884 es deixà caure sense avís previ a Banyoles, no sols no hi pogué fer estada d'incògnit, com sembla que es proposava, sinó que es convertí en el centre d'atenció dels intel.lectuals gironins renaixentistes, alguns dels quals coneixia d'abans, sobretot per correspondència o per llurs obres, i dels quals era ben conegut. Abans que res hi era esperat, però perquè sabien que era l'autor de *Canigó*, un poema fabulós de tema pirinenc

que devia tenir molt avançat.

No cal ara repetir la crònica d'aquella estada a les terres gironines que li permeté passar per Girona, el Mont, Besalú, Perelada, Begur..., ni recordar els homes que hi contactà: Girbal, Franquet, Alsius, Pella, els Vayreda, els Noguier, el comte de Perelada... Tampoc no cal repetir en detall el fecund resultat literari que se'n derivà, tant per al perfeccionament de *Canigó*, on incorporà les llegendes de la fada de Banyoles i la de Roses, com per a l'escriptura d'altres poemes i proses ⁵.

Pot tenir, en canvi, algun interès preguntar-se si més enllà de l'expectació a l'entorn d'un poeta famós, l'acollida que els gironins dispensaren a Verdaguer aquell estiu de 1884 no responia a afinitats de pensament patriòtico-religiós i a una fonda "simpatia" d'idees i de sentiments. Aquesta vinculació no ha estat tractada i, pel que fa al grup gironí de la Renaixença, sembla que no hagi merescut gaire interès per part dels investigadors. ¿Quina convivència o quines lluites es produïren a Girona entre els corrents ideològics oposats, davant del fenomen de la Renaixença literària? Qui i com hi representava el catalanisme conservador? Quin paper hi jugaven els catòlics, en les tendències catalanistes de la segona meitat del segle XIX?

El catalanisme conservador

Verdaguer s'havia alimentat en les fonts vigatanes d'ascendència "tradicionalista" que, passades per la Restauració pacificadora, havien derivat cap a les posicions del catalanisme conservador i del catolicisme moderat que des de "La Veu del Montserrat" propugnava el seu amic Collell i que des de "La Veu de Catalunya" no trigaria a defensar el seu cosí Verdaguer i Callís. El bisbe Morgades intentava de traduir-les en accions de govern polític-eclésiàstic, així com Torras i Bages en feia la versió filosòfico-teològica. Identificat plenament amb aquest cos de doctrina, Verdaguer n'assumí la representació poètica, esdevingué el braç literari d'aquell grup que en religió havia d'aguantar dos fronts: la indiferència o l'hostilitat creixents d'àmplies masses i l'integrisme combatiu de grups irreductibles i influents. En política igualment havia d'aturar d'una banda l'uniformisme centralista de fora

Coberta d'una de les primeres edicions de "Canigó".

Retrat i autògraf de Verdaguer, en l'època en què va escriure "l'Atlàntida".

referim només a aquells primers anys vuitanta en què estava ocupat en *Canigó*, bastarà només repassar la seva biografia, en la qual destaca un projecte d'abast espanyol, frustrat, en què proposava a Menendez Pelayo una acció de suport al papa Lleó XIII, considerat "presoner de l'Estat italià", i la seva participació personal en la comissió que anà a Madrid, en representació de Catalunya, a presentar al rei el *Memorial de greuges*.

El component carlí

És força sabut el fet que Jaume Collell tingué algunes possibilitats o algunes aspiracions a esdevenir "secretari" del pretendent Carles VII quan aquest desencadenà la darrera carlinada l'any 1872. I no ha estat discutit per ningú el supòsit que Verdaguer se'n mantingué al marge, supòsit construït sobre els fets següents: la guerra el trobà de vicari a Vinyoles d'Orís, a la línia de foc, però mentre el rector Galceran abandonava la parròquia i agafava les armes, ell es quedava dedicat exclusivament als deures del ministeri; l'any 73 caigué malalt i, després d'una excursió al Rosselló i d'una estada d'un any a Barcelona,

i de l'altra els corrents democràtics interns. A través de Verdaguer, Collell, Verdaguer i Callís, el catalanisme "muntanyenc" d'arrels carlines empalmava amb el catalanisme afí dels grups de Barcelona. L'un i els altres confluïren en el naixement del catalanisme polític, el qual, després d'un primer període de signe reivindicatiu unitari, es partí en dos corrents. El mèrit del grup de Verdaguer és haver aconseguit d'integrar una bona part de les masses populars rurals i urbanes, així com del clergat i de la burgesia catòlica, en les files del catalanisme conservador, que des del primer moment esdevingué hegemònic⁶.

La descontextualització de l'obra de Verdaguer ha creat una imatge del poeta pròpia d'un personatge poc o gens integrat en el seu temps, d'un escriptor ideològicament innocent, que vivia en el món interior de la poesia i de la religió, distret del que ocorregués al seu voltant. La realitat és que no fou cap ideòleg, certament, però també és cert que la seva obra, com tota gran obra literària, fou teixida damunt un canemàs de conceptes ben travats. Quant a la seva actuació, si ens

Jaume Collell, amic i col.laborador de Jacint Verdaguer.

s'embarcà en la companyia Transatlàntica que no abandonà fins a 1876, ja acabada la guerra. No participà, doncs, ni en la contesa bèl·lica ni en la política. La veritat deu ésser una altra, si ens atenem a l'esborrany d'un *Himne carlí* que escriví segurament el mateix any en què esclatà la guerra i que entre d'altres conté versos com aquests:

Visca, visca el rei en Carlos,
Visca Alfonso germà seu.
O morir o coronar-los,
si no el món no té remei.
Espanyols si us falta un pare
Carlos set us en farà,
Margarita és dolça mare
vostres llagues curarà.
A les armes muntanyesos!
Foc i flama a l'estranger!
Catalans una abraçada,
francmaçons no en volem ser.
I bandera ja és alçada,
Rei i Pàtria i Religió...

Al capdavant aquest text verdaguerià, avui encara inèdit, no és cap revelació, sinó que ve a confirmar el pes del component carlí en la formació del primer catalanisme conservador des de la "muntanya" vigatana. Però posa en evidència una altra cosa: si bé Verdaguer, seguint l'evolució del seu grup, fou assimilat per la Restauració borbònica que l'atrapà en les daurades malles del palau dels Comillas, la seva ideologia es mantingué inalterada al llarg de tota la seva trajectòria. Inalterada i operant fins i tot, o sobretot, quan escrivia *Canigó*, on vessà generosament en imatges poètiques esplèndides les seves idees sobre Catalunya, però també les seves obsessions sobre el bé i el mal, sobre l'Església, la Religió, el destí de les nacions i dels homes.

Pel que fa a la cosmovisió verdagueriana en els anys en què el poeta treballava en *Canigó*, és molt significatiu un altre text inèdit escrit en el clima que els seus "amics de Banyoles", de Girona i d'Olot li proporcionaren l'estiu de 1884. Es tracta de la coneguda peça breu "A la Verge del Mont", inclosa en el volum *Pàtria*, publicat el 1888 amb un programàtic pròleg de Collell. Com anotà Casacuberta, es troba en el manuscrit amb la datació "26 juliol de 1884" i forma part, doncs, del conjunt de diverses poesies que Verdaguer escriví durant la llarga estada al Mont mentre completava i corregia *Canigó*. El que no anotà Casacuberta és que el manuscrit conté vuit versos més a continuació

Il·lustració de J. Junceda per a una acurada edició del "Canigó".

dels divuit versos canònics de les edicions. Aquests versos fan:

Maria, en vostre jardí
dues feres hi han entrades:
la secta dels francmaçons
i la secta protestanta;
traieu-les, Mare de Déu!
Catalunya us ho demana,
que els enemics de la fe
són enemics de la pàtria.

¿Cal recordar que aquestes expressions responen a una certa fraseologia dels catòlics del segle XIX arreu d'Europa? En l'evolució personal del poeta manifesten, d'una banda, l'autocensura que s'imposà en més d'una ocasió i per més d'un motiu; de l'altra, manifesten la profunditat de les seves conviccions

ideològico-religioses que a no triar gaires anys el portaren fins als exorcismes, una derivació "pràctica" de la lluita contra el mal⁷.

La "Revista de Girona". Els Vayreda

Fou aquest Verdaguer, poeta catòlic i catalanista, el que simpatitzà profundament amb els catòlics i els catalanistes gironins que l'acolliren l'estiu de 1884. La presència gironina en la gestació de *Canigó* data ja de 1880 a través dels treballs que la "Revista de Girona" havia publicat sobre el tema de les guerres entre moros i cristians a les valls pirinenques. Verdaguer en trogué inspiració per a escriure el bell

Autoretrat del pintor
olotí Joaquim
Vayreda.

passatge de *Lampègia*, posat en boca de la fada de Lanós en el cant VII; però ultra aquest romanç "morisc", trobà en aquestes primeres consultes bibliogràfiques adreçades a la composició del poema les bases documentals que li oferien els historiadors romàntics per a situar els episodis inicials del poema que, un cop acabat, portaria el subtítol de "Llegenda pirinaica del temps de la Reconquesta".

Fou, però, potser amb els Vayreda d'Olot i els Noguer de Segueró amb qui Verdaguer congenià més. La seva estada al Mont s'ha de relacionar amb les seves estades al Bac de Collsacabra, entre la Plana de Vic i la Garrotxa, on coincidí amb el canonge Collell i el bisbe Morgades. Els Vayreda, d'altra banda, eren emparentats amb els Rocafiguera de Vic, amb qui Verdaguer mantenia amistat. Així mateix aquells anys conegué Carles Bosch de la Trinxeria, empordanès i rossellonès alho-

ra, el rossellonès Puiggarí, el cerdà Cutxet... En resum, Verdaguer es mogué en una xarxa de famílies de la muntanya oriental que havien protagonitzat la vida del segle XIX en els camps de la milícia, de l'Església i de les arts.

La dedicatòria del poema "La barretina" a Joaquim Vayreda té una significació emblemàtica. Verdaguer publicà el poema com a darrer del volum *Pàtria* i el subtitulà "Cançó de l'últim barretinaire de França". Potser en cap altre text verdaguerià no trobaríem tan neta-ment condensada la posició ideològica i sentimental d'aquelles famílies que havien participat en les lluites del segle XIX amb els ideals de Fe i de Pàtria, que encara conservaven viu el sentiment de pertinença a un mateix poble "escamarlat" damunt del Pirineu i que resistien malament a l'avançada de la modernitat. ¿A qui millor que a un representant dels Vayreda, que ha-

vien lluitat activament en guerres per a recuperar el Rosselló i en guerres "intraespanyoles" per a defensar la identitat de Catalunya, podia Verdaguer dedicar aquella elegia patriòtica que sota el símbol de la barretina plorava la pèrdua d'un territori, d'una llengua, d'uns costums i d'una fe? Era el Verdaguer que havia après del romàntic Milà i Fontanals el valor simbòlic de la barretina i amb el gest simbòlic de la barretina havia fet un gest provocatiu davant la societat barcelonina dels Jocs Florals de 1865.

A l'arxiu Vayreda d'Olot es troba un document doblement interessant. És una còpia manuscrita del primer cant de *Canigó*⁸. Les dues primeres estrofes hi són manuscrites de Verdaguer, la resta són d'una altra cal·ligrafia. En primer lloc és interessant perquè presenta l'estat del poema, del primer cant si més no, en aquell estiu de 1884, i permet de veure les penúltimes correc-

Verdaguer a Elna, per les festes catalanes i rossellones de 1883.

cions que degué sofrir aquells dies al Mont. En segon lloc posa de relleu que Verdaguer deixà copiar aquell cant a algú de confiança de la casa o de l'entregent de la casa.

Al·legoria de la Restauració

Canigó, però, era pràcticament acabat com a poema de guerrers, de paisatges i de fades, quan el poeta passava l'estiu de 1884 entre amics gironins. En allò que no era acabat era com a poema al·legòric de la Restauració. Fou cap a mitjan 1884 que el poeta li donà l'abast al·legòric introduint-hi la figura de l'abat Oliba i la gesta de la fundació de Ripoll, la qual transcendia la dels monestirs canigonencs de Cuixà i de Sant Martí, car en la història romàntica de Catalunya havia esdevingut símbol dels orígens fundacionals, monestir salvador de les cendres dels comtes fundadors de

la dinastia. Verdaguer escriví tot un cant, l'onzè, per allunyar-se del Canigó i realçar Ripoll. Però encara féu més, dedicà aquell cant al bisbe de Vic, Morgades, elevat a la categoria de segon Oliba, de re-fundador de Ripoll, i amb Ripoll, de la pàtria catalana presidida pels valors restauracionistes de l'Església del vuit-cents⁹. El cant dotzè, que clou el poema, és tot ell un himne al triomf de la Creu i de Catalunya en una doble perspectiva. En els orígens medievals la Creu expulsa els enemics de la fe, moros i fades, com Catalunya aconsegueix d'establir un territori entre la muntanya i el mar; en els temps actuals, els de Verdaguer, la Creu torna a triomfar del mal de les sectes i la descreença, com Catalunya torna a afirmar-se en els territoris íntegres de la conquesta de Jaume I, territoris assentats en la muntanya que és "monument de Déu". Si els estímuls rebuts dels "amics de Banyo-

Coberta del llibre dels Jocs Florals del 1877, certamen en que Verdaguer s'afirmà com a poeta.

NOTES

1. L'estudi més complet de la història "externa" de la confecció de *Canigó* es troba en el treball de J.M. de CASACUBERTA, "Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques", dins el volum del mateix autor, *Estudis sobre Verdaguer*, Vic / Barcelona, EUMO editorial / Editorial Barcino, 1985, pp. 151-220.

2. Una carta inèdita de Verdaguer al rossellonès Puiggarí, datada a "Santa Perpètua de la Moguda 24 octubre 1880" —desconeguda de Casacuberta—, posa en relleu la important estada del poeta a Perpinyà aquell estiu de 1880, així com la coneixença de personalitats que hi féu, les visites i excursions que emprengué i les impressions que se n'emportà. De la importància d'aquest nou document per a l'estudi de *Canigó* en són mostra les frases següents: *...me n'aní ab lo cor ple d'afecte i ab lo cap ple d'idees d'esta hermosa comarca germana del meu país. Lo Rosselló és una terra verament privilegiada per Déu, sembrada de monuments primitius, plena de verdor i de vida i coronada pel Canigó, la muntanya més hermosa que he vist després de Montserrat...* Dec la consulta de la carta a Joan TORRENT i FÀBREGAS, editor de la correspondència de Verdaguer i a més autor del treball "*Canigó*" i el desenvolupament de la consciència catalana al Rosselló, "Criterion", núm. 7, pp. 123-128.

3. Cfr. el meu treball *Contribució a l'estudi de la gènesi de "Canigó"* de pròxima aparició en el volum de les *Actes del I Col·loqui sobre Verdaguer*, Vic, EUMO Editorial, 1986. En aquest volum vegeu també l'estudi de Rosa M. Font sobre la "*Mallorca Cristiana*" de Damas Calvet, poema èpic contemporani de *Canigó*, l'un i l'altre resposta a la necessitat sentida pels renaixentistes de dotar les lletres catalanes amb una epopeia Nacional.

4. Les vicissituds de *Canigó*, anteriors i posteriors a la seva publicació, apareixen amb gran riquesa de dades en els volums III, IV i V de l'*Epistolari*, corresponents als anys 1880-1886.

5. La crònica del pas de Verdaguer per Girona, Banyoles, el Mont, ha estat reconstruïda a partir dels treballs de Casacuberta i de la correspondència de Verdaguer, en la recent monografia de Joan CARRERES i Modest PRATS, *Verdaguer a la Mare de Déu del Mont, 1884-1984*, Girona, Edicions del Pèl, 1984.

6. Cfr. Joaquim ALBAREDA *et alii*, *Història d'Osona*, pròleg de Josep Fontana, Vic, EUMO Editorial, 1984; Matías RAMÍSA, *Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878-1900* i l'interessant estudi preliminar de Josep M. FRADERA, *El Vigatisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa. (1865-1900)*, Vic, EUMO Editorial, 1985.

7. El pes ideològic de l'obra verdagueriana ha estat posat de relleu en l'excel·lent monografia de Joaquim MOLAS, *Jacint Verdaguer*, cap. VII, pp. 225-291 de la *Història de la Literatura catalana*, Barcelona, Editorial Ariel, 1986.

8. Agraïxo la còpia del manuscrit a Antònia Tayadella, ocupada en l'estudi de Marià Vayreda i *La Punyalada*.

9. Sobre els dos darrers cants del poema i l'abast simbòlic de Ripoll, vegeu el meu treball *Ripoll en el poema "Canigó"* dins el volum *Commemoració del centenari de la restauració de Ripoll (1886-1986)*, Diputació de Girona, 1986.

10. Sobre la campanya de restauració de Ripoll, Cfr. Narcís GAROLERA, *Una campanya del catalanisme conservador*, "Arrel", núm. 14 (maig 1986).

11. *Epistolari*, vol. IV, carta 407.

Monument dedicat a Verdaguer, a Montserrat.

les" portaren Verdaguer a donar forma poètica a les llegendes de les fades de Banyoles i de Roses, degueren ésser els mateixos estímuls els que en el triomf final de la Creu al cim del Canigó li feren incorporar les referències als monjos, als sants i als llocs sagrats de les terres gironines¹⁰.

En la primera carta que el poeta escriví a Collell des del Santuari del Mont li deia: *Veig lo Canigó de cara a cara i faig amb ell algunes enraonades*¹¹. Però tan decisives com aqueixes devien ésser les "enraonades" que el poeta féu aquells dies amb els seus amics i companys de causa.